

Egyéniség és korkép a puszta szó mögött

Tóth Erzsébet: *A szálló por, a hulló csillagok*

Nap Kiadó, 2015

Tóth Erzsébet új verseskönyvének címe, *A szálló por, a hulló csillagok* kifejezi ennek a költészetnek mindenkor időszerű képi és gondolatvilágát. Egyazon emberséggel érzékeli a költő az életszerűt, a profánt és magasztost, szánja s megveti az átlagosat, a középszerűt, ünnepli és hiányolja, siratja, követeli a nagyszerűt. Radikális az érzéseiben. Épen tartott, nagy hőfokú líraisággal formálja meg a rázúduló információkat, s erős morális érzéssel, élénk gondolatisággal adja vissza őket. Ha meg kellene neveznem egy „mindent meglátó” női Ady Endrét, a maiak közül Tóth Erzsébetet választanám.

A kötet nyitó verse (*A puszta szó*) mindjárt bizonyítja, hogy az egész magyar életre gondja van, sőt azon túl, a tágabb világkörnyezet ingereire is érzékeny antennát nyújt magasra. A puszta szavak úgy sorakoznak versében, mint a mai élet leggyakrabban használt divatkifejezései, sokkoló együttesben, reklámfényben villogva, az emberektől elidegenülten, önmagukban jelentéstelenül kavargó, kaotikus örvénylésben. A vers mégis rendezett: a költőnek jó érzéke van ahhoz, hogy az általa megmutatott, eltörött egészben megtalálja az egymással ellentétes fogalompárokat, s határozottan különválassza a jótól a rosszat. A puszta szó újból értelmet, új tartalmat nyer, s pontos kritikai látéletet ad világunkról. A vers második és harmadik sorából származik a kötet címe: „tiéd minden / a szálló por / a hulló csillagok”. A versszöveg kis betűvel kezdődik, ez régóta bevált fogása Tóth Erzsébetnek: első könyvének címe *Egy végtelen vers közepe*, s ez nem kevesebbre utal, mint arra, hogy életét folyamatos költői éberséggel éli meg,

nehezen elviselhető harsányságaira és bensőségesen meghitt vagy dermedten várakozó csöndjeire érzékenyen. Az emberi lényegre mutató képekben peregnék ellesett és elképzelt jelenetei, s ha valamiért éppen szünetelteti alkotó tevékenységét, vagy ha prózára vált, akkor sem áll le elméjének folyamatos filmfölvéveje. Ő mint szubjektum s a világ mint objektum szoros egységet alkot, fájdalmai együtt sajognak a sokaságéval, a részvétet érdemlőkével és a rászorulókéval. Az „én” akkor is a centrumban áll, ha – mint a kötetnyitó költeményben is – egyes szám második személyben szólaltatja meg azt az általános alanyt, amely egyszerre azonos önmagával és az emberrel általában. Ezt nevezik önmegszólító verstípusnak. *Tiéd minden*, vallja önmagára is érthetőn, ám így nemcsak saját személyét vigasztalja, bátorítja vagy ostorozza, hanem bárki fiát, lányát, akárki szegényét és kisemizőjét, és ugyancsak bárki üldözőjét és üldözöttjét is. A birtokos viszonyba helyezett mindenbe beletartozik az üres kamra és a világ nyilvánosháza, az arcátlanul terjeszkedő globalo-komprádor liberokrata beszédmód és a földre fúlt nyöszörgések eltitkolt sírások néma üvöltések kínja vagy a mérgezők és a mérgezettek. A szó-kavalkád a világ metropoliszainak rövid életű szokvány-szavait keveri anyanyelvünk szóközkincsével, kifejezésre juttatván a globalizálódó világ elszenvedőinek vajúdási fájdalmait, abban a stádiumban, amikor sokkal nehezebb reménykednie a szülő nőnek, mint amikor még boldogan vágott bele párjával a családtervezésbe. A költő maga is úgy szenved, mint azok a népek, amelyek áldozatul esnek a mani-

plációnak, s kiszáradva nincstelenségben állnak a seholban, életterük szakadékperemén: „tiéd minden / a folyton kialvó őr láng / tiéd az újra lobbanó / tiéd minden / a puszták népe / a puszták országa / a pusztákba kiáltó szó / a puszták, puszták szó”. Ha van itt egy csipetnyi „irodalom”, nem egyéb az, mint Illyéstől *A puszták népe* és T. S. Eliottól *A Puszták országa* – a múlt század irányadó magyar és világirodalmának két remeke. A szerkezetben fölsejlik Eliot meghökkenítő asszociációs technikájának és konstruktivitásának emléke – ki tudja, közvetlen hatásra-e vagy valamilyen közvetítéssel került a műbe; a sortagolás, a gondolatrítmus mindenesetre a „hazából”, az anyanyelv kamrájából ered.

Tóth Erzsébetnek nemcsak verseiben, hanem prózáiban, irodalmi esszéiben is észrevehető, hogy olvasmányait ugyanolyan hőfokon éli meg, mint szerelmeit, magányosságát vagy mindezt közügyvé tevő verseinek elragadtatásait és düheit. Idézett versétől nem idegen sem a káromlás, sem az imádság: „tiéd minden / imádság, gyűlölet / [...] verseink, énekeink / káromkodásaink, táncaink / sötétben vonszolódásunk / adósleveleink és az úrlapok / akik megszöktek innen / és akik nem tudnak elmenni / mert csak egy hazát kaptak” – folytathatnám. Az expresszionisztikus szóáradat szívünkbe hatol. Egy határozott világkép kifejeződésévé szilárdul, miközben a magyarság folyamatos migrációját is fájlaló ítéleteket is kimond, meg nem felejtkezve a hűségesekről. (A mediterrán népek „lemming-szerű” tengerbe vonulása és Európára veszélyes migrációja a kötet verseinél későbbi fejlemény.) Ilyen erős rajzolatú és ilyen meggyőző karképet ritkán látok a mai versekből kibontakozni.

Hosszú hétvége című verséből már ez a kiragadott idézet is milyen sokatmondó: *a huszadik század itt hagyta / fel nem robbant bombáit / az utódoknak se legyen nyugta*. Valóban: ki-ki másként dolgozza föl elődeinek vagy szellemi környezetének világháborús és a későbbi diktatúrából eredő kínjait, s a személyes emlékeket a szabad

szólás állítólagos korában is többnyire elhallgatunk egymás elől. Kölcsönösen záporoznak a jelzők, a megbélyegzések és a vádak, s régi barátok közt is elapadt a bizalom és az őszinteség. Tóth Erzsébet ítéletei rendkívül őszinték, igazságosak és szigorúak: következetes a demokratizmusában, az emberi méltóság tiszteletében. Tűnődtem már azon: egymást olyanok gyűlölik legjobban, akik közös nyelven beszélnek, akik egy néphez, nemzethez tartoznak. Az ellenünk fenekedők túlnyomó részt – legalábbis az anyaországon belül – honfitársaink közül kerülnek ki, ismeretségi, munkatársi körünkből. A testvériség elve sérül így. Más örökségünk még sincs, mint ez a nép, ez a haza. A sokszor üresen csépeelt haza szavunknak Tóth Erzsébet első megszólalásai óta képes volt visszaadni melegét, eleven lüktetését.

Intim költészete külön szavakat érdemel éppúgy, mint a közvetlenül közérdekű. *Óda az ősz hajú férfiakhoz* című költeménye Villont, Ronsard-t hozza emlékezetembe, ők a tűnt asszonyokról, illetve a majdan megöszülő szépségekről írtak remekművé elégiát; a magyar lírából Vas István jut eszembe. Eredendő kíváncsisággal olvasom költőnői megfelelőiket. Meghat az egykor szilaj vér lecsituló bölcsessége: „én a régi hajjal látom őket / az ősz mögött látom a feketét / vörösösbarnát, szökét / és ha a fiatalokra nézek / arcuk körül látom a majdani hősín fehéret”. A szerelmi költészet külön erőssége Tóth Erzsébetnek, és vállalt magányossága telis-tele van bensőséges emlékekkel, szenvedéllyel és szomorúsággal. Néhány versében (korábbi kötetekben is) fölfedezem a nem mindenki által ismert tény, hogy létezik hűség olyan is, amely egyszerűen abban áll, hogy valakire évek és évtizedek óta gyakran gondoltunk anélkül, hogy a kapcsolat újból föléledne. Sok ember fér egy lélekbe: nemcsak a lélek, a test is emlékezik, szellemivé váltan is energiát és reményt hordoz – őrzi a lángot.

*

Köznapiság és égető közérdek egymásban valóságát szemlélem elismeréssel *Az idegenvezető gondolatai* című remeklésben. A szmogriadótól a könyvesboltok vészes megritkulásáig és a nyomtatott könyvek tömeges elértéktelenedésétől a tarkabarka szennyirodalomig terjed az „idegenvezetői” tárgyilagosság hangján elhangzó háborgás. A felturbózott üresség persze nemcsak a vörösesre színeződött napsütés meg a különféle könyvszerű tárgyak miatt ingerli károsan érzékeinket. A kultúra egésze forog kockán: a gazdasági érdek méltatlannak tartja, hogy a tömegember és pártszónokai törődjenek az összetört, telefirkált emlékművekkel, a nemzet és az egyetemes szellem egykori katedrálisaival, az egykor oly hívogató könyvesboltokkal; némelyiküket már csak sárguló fotók őrzik. „[...] a Puskin mozi környékén is legalább három / könyvesbolt volt”, és „talán egy vers is megszólalt bennük / egy regényes sors valahonnan a világ más tájékáról”. És a Váci utcai Anna presszóból és más kávézókból „mára az írók is eltűntek, ahogy a könyvek”. Van érzéke Tóth Erzsébetnek ahhoz, hogy a torz jelenségeket kissé eltúlozza – nagy túlzásokra nincs szüksége, hogy meggyőzze olvasóját –, és az abszurd felé tolja. „Melyik ér többet? Négy deka havasi pinty vagy fél mázsa turul?” – írja (*Havasi pinty*). Vagy: „Mi volt a szebb? A filozófia vagy a népdal?” A folytatás félreérthetetlenül egy Csoóri-esszére utal: „Albert Camus vagy az orosz katona, akit biciklizni tanítottál? / Mi fáj jobban? A szerelem? Az árulás?” Nagy részben ettől a mesterétől tanulta, hogy csak fontos dolgokról érdemes írni. „Mi volt a nehezebb? Meghódítani a várost, vagy nézni pusztulását? / [...] Föl kell építeni a falvakat, legfontosabb nemzetbiztonsági tényezőinket újra. / A föld, a víz, a levegő. Az ember. Erre jönnek a hiénák. Jönnek előre, jönnek holtra.”

Egy csipetnyi „irodalmat” hordoz a *Megszületik augusztusban* prózavers is: egy Faulkner-regény címével azonos. Egyúttal azonban önéletrajziasgot is jelez, mert a köl-

tő augusztusban, az oroszlán- és a szűzjegy találkozásakor született. A harcosság és az érzékenység együtt áll a zodiákus körben. Falun töltött gyerekkorának képeit vonultatja föl, abból a korból, amikor „sok kisbaba született” („Ratkó-korszak”). A vers záró aforizmája az ismert szociológiai ténnyel s a hozzá tartozó, híres Illyés Gyula-i szóval együtt is megdöbbentően igaz: „Sok kisbaba születik azokban az években, augusztusban, csillaghullás idején, hol zsarnokság van.” A gyerekkor versét az elmúlás verse követi (*Szalad, szalad a nyár*). Egy szerelem elvesztését siratja, s további veszténivalóit leltározza a zsendülő vetéstől a húsító szellőig és a megszámlálható perceknek tűnő nyarakig, melyek még reá várnak.

Szapphót, a legrégebb ismert költőt számosan beleírták verseikbe költőink és költőnőink, de keveset olvastam (bár volt már ilyen), amely népdalszerű versbe foglalja modernre hangoltan a híres idézetet: *édesanyám nem fordul a rokka* (Radnóti fordításában „nem perdül a rokka”) és *szakadós ma a szál*. Az életkép is él és virul Tóth Erzsébet költészetében (*Első nap az iskolában; A régi doktor*), olykor elégiába hajlón (*Nagymama pirítósa; Gyémántok*). Búcsúversei sokkal többek, mint verses gyászbeszéddek – saját életének egy-egy darabjától vált meg eszmei társai, például Görömbei András vagy Nagy Gáspár elvesztésével (*Elővesszük a fekete ruhát*).

Megírta az utóbbi évek egyik kiemelkedő versét, a *Katyít*. Az ilyen című Andrzej Wajda-film hozta látóterünkbe azt a gaztettet és tragédiát, amelyről hallottunk már, de nem voltunk képesek a hír hallatára úgy átélni, mint a filmet látva. Ehhez a filmhez méltó a vers:

Imádság szavára dörrentek a tarkón lövések.
Odabuktak a gödörbe, társaik mellé,
egymásra dobált, még meleg férfítetekem
vártak,
utolsót nyöszörgő szájak: Jaj, Istenem,
édesanyám.

Ebben a versben is szemlélhetjük Tóth Erzsébetnek azt a stíluseszközét, amelyik a megdöbbentő helyzet és a mérnöki tárgyilagossággal föltett kérdés közötti feszültség kisüléséből keletkezik: „Mennyi föld kell eltakarni huszonötezer halottat?” A különös kérdés a tömeggyilkosok embertelen közönyét is jellemzi.

A metszően éles ironia enyhébb változatát érzékeljük *Az ünnep a szekrényben lóg* című versben. A női ruhásszekrényben régóta várakozó ünneplő ruhák voltaképpen a magány kivetítései, s közvetve a lélektelen korszak jellemzői: „pá, ünnepek / jöjjön a sportos, a laza [...] / fesztiválokra jó lesz / kolbászfesztivál, lecsókarnevál / Mária-pörkölt / vérszívófarsang / ki jár ilyenekre?” Valóban, hétfőként túl sokszor értelmetlenebbnél értelmetlenebb fesztiválok teszik járhatatlanná s még lármásabbá városainkat. Az apró személyes dolgok – ruhák, szépítőszeresek, szappanok, arctejelek, arcradírok és hasonlóak, éppúgy

a szobavirágok, kerti növények – e költőknél nem magánügyek, nem tetszelgések, hanem szerelemszagú sorsjelképek, emberi tartalmat hordozó relikviák, a fiatalság örökkévaló Veronika-kendői.

Kezdetől értékes szerelmi költészete jórészt a magányos emlékezés verseiben nyilvánul meg Tóth Erzsébet új kötetében. *A Régi lány levele*, a *Sötét kereszt a homlokán* és más darabok nemcsak a mély testi-lelki összefonódások és a szövetség újraálmódásai, hanem profán elemeikkel együtt is a férfi-női teljesség megszentelése. Gyönyörű kiegészülései annak a lírának, amelynek köze van minden lényeges dologhoz a legkisebb emberi dolgoktól a világszerte fellángoló közügyekig: „A szünni nem akaró háborúkra, az éhező százmilliókra mit felelhet a költő?” A fegyvertelen ellenállás válaszát klasszikusunktól veszi – nem kölcsön, hanem örökre: „»Egy költőnek legfeljebb zsebkése van« – írta Weöres Sándor” (*A vers könnyei*).

Alföldy Jenő

Természetes tónusok szórt fényben

ALFÖLDY JENŐ (1939) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Kecskeméten él.